

KIRGIZ TİLİNDEĞİ PASSİVDİN AYRIM MASELELERİ

Some Questions of Passivity in Kyrgyz Dialect

Taalaybek ABDIEV*

ÖZET

Fiil çatısı kategorisi, sadece Türkoloji alanında değil, genel olarak dil iliminde tartışılmalı bir meseledir. Bu makalede, Kırgız dilindeki edilgen eyleminin araştırılması ve bu konu üzerinde araştırmacıların bazı yanlış fikirlerini ortaya koyulması, çatı kategorisi ve bunun dil ilimindeki teorilerin durumunun incelenmesi hedeflenmektedir.

Anahtar kelimeler: etken, edilgen, özne, nesne, semantik, sözdizimsel ve referent düzeyler.

ABSTRACT

The category of Voice is a disputive issue not only in turkology but in linguistics as a whole. The given article considers the history for a passive voice study in the Kyrgyz language, some errors of researchers are marked, and also attempt to investigate a voice category, including forms for a passive voice from the positions of new theories is made.

Key words: active, passive, subject, object, subject, complement, semantic degree, syntax degree, referential degree.

Mamilenin başka formları sıyaktuu ele passiv (tuyuk mamile) da kırgız til iliminde algaç S.Kudaybergenov tarabınan ilimiy iliktöögö alingan (*Kudaybergenov 1959:54-68*). Kırgız tilinin kiyinçereek carık körgön grammatikalarında da (*Grammatika 1980, Grammatika 1987*) etiştin mamile kategoriyası, anın içinde passiv da cogorudagı monografiyanın negizinde uşul okumuştuu tarabınan cazılğan, ce al cazgan tieşelüü bölümdör, negizinen, özgörtüüsüz kaltırılğan (*Grammatika 2009*). Bizdin oyubuzça, bul calpı til iliminde da ali taktala elek tataal masele (*LES 1990:160*) türkologiyadagı cana calpı til ilimindegi kiyinki cetişkendikterdi eske aluu menen kayradan izildenüügö tiyiş. Bul çakan makalada kırgız tilindegi passivdin ayırım problemaları tuuraluu söz bolot.

Kırgız tilindegi passivdin casalışı başka emgekterge salıştırmaluu 1987-cılkı «Grammatikada» bir top tak berilgen: «V sovremennom kirgizskom yazıke stradatelnıy zalog obrazuetsya s pomoşyu affiksa –ıl (-ıl, -ul, -ül, -l), a ot osnov, okançıvayuşqıhsya na –l – pomoşyu affiksa –ın (-in, -un, -ün) (*Grammatika 1987:246*). Birok tildik materialdardı iliktey kelgende, -l menen ayaktagan ele emes, degele kuramında uşul tıbiş bar etişterdin köpçülügünö -ın müçösü calgana turgandıgı baykalat. Bul S.Kudaybergenovdun monografiyasında tuura belgilengen: «Tuyuk mamile kırgız tilinde köbüncö -ıl, -l müçösü arkıluu cana ayagı ünsüz «l» menen bütkön sözdördö ce bolboso sostavında «l» bolup ündüülör menen bütkön sözdördö özdük mamile etiştin –ın, -n müçösü arkıluu da tüzülöt» (*Kudaybergenov 1959:55*). Avtor bul oyun kiyinki emgekterinde emnegedir toluk aytkan emes (*Grammatika 1980:356; Grammatika*

* Kırgız-Türk «Manas» universitetinin dotsenti.

1987:246). Passivdin casalıǵındaǵı mınday özgöçölük ceke ele kırgız tiline emes, türk tilderinin deerlik bardıǵına tieşelüü (*Grammatika 1988:303*).

Birok tildik başka kubuluştarday ele mında da ereceden tıǵ uçurlar kezdeşet. Alsak, K.Yudahindin «Kırgızça-orusça sözdüǵünön» «baylal, dalıldel, calmal, calındal, suyultul, cayılıtl, cılıtlı» degen passiv formasındaǵı sanaluu etişterdin bar ekendigin körüüǵö bolot. Bul etişterdin alǵačkı törtö tildin azırkı abalında bir az şektenüünü payda kılǵanı menen sonku üçö tilde kadırese ele koldonulat dep aytsak bolot. Birok mınday uçurlar abdan seyrek kezdeşet.

Oşentip, kırgız tilinde passiv etiştik negizge (unguga) –ıl müçösünün calǵanı arıluu casalat. Uşunun negizinde aktiv (negizgi mamile) formasındaǵı etişterdi negiz, al emi passiv formasındaǵı etişterdi tuundu etiş katarı karasak bolot. Ayrım uçurlarda negiz etiş tildin azırkı abalında koldonulbay, passiv başka tuundu formalar menen formaldık oppozitsiyada boluşu mümkin. Misalı: sugul – sugun, arıl – arıt, tiril – tiriz. Birok mınday uçurlar abdan az.

Keede bir ele forma omoforma bolup kalıǵı da ıktımal. Misalı:

olcolo-n (passiv):

Olcolonup baarız,

Ketti küçtüü karız. (*Yudahin 1985*)

olco+lon (leksikalaşuu):

Bürkütçü olcolonup kayra kayttı,

Terisin şum tülkünün sıyrıp alıp. (*Yudahin 1985*)

tuurala-n (passiv):

İş tuuralandı.

tuura+lan (leksikalaşuu):

Tuuralanıp aykırıp,

Anǵı eşektey dardanqdap. («*Manas*», *Jusup Mamay*)

S.Kudaybergenov öz emgekterinde passivge tömönküdüy anıktamalardı bergen:

«Tuyuk mamile grammatikalık eenin kıymıl-araketti başınan ötkörgöndüǵün, aga duuşar bolǵondugun bildiret. Munun natıycasında tuyuk mamile formasındaǵı etiş passivdüü bolot. Tuyuk mamile kıymıl-arakettin subyekttisi menen obyektisinin ortosundaǵı mamileden tuulat. Tuyuk mamile köbünçö logikalık obyektini kıymıl-araketke duuşar bolǵon grammatikalık subyektt katarında körsötöt. Obyektinin subyekt boluşu ötmö etiştin ötpös etişke aylanıǵına baylanıştuu. Ötmö etiş ötpös etişke aylangan uçurda baştaǵı grammatikalık subyekt tüşüp kalat da, anın orduna obyekt subyekt katarında koldonulat.» (*Kudaybergenov 1959: 54*).

«Tuyuk mamile formasındaǵı etişter sırttan bolǵon kıymıl-arakettin grammatikalık subyekttige baǵıtılǵanın bildiret. Mınday uçurda subyekt oşol kıymıl-araketti başınan ötköröt, aga duuşar bolot. Munun natıycasında tuyuk mamile formasındaǵı etişter passivdüü etişter dep da atalat.» (*Grammatika 1980:356*).

Al emi 1987-cılkı «Grammatikada» bul anıktama bir az özgörtülgön: «Stradatelnıy zalog – eto grammatičeski organizovannaya transformatsiya obyektu deystviya v pozitsiyu podlecaşego. Pri etom mojet proishodit i transformatsiya subyektu deystviya v pozitsiyu dopolneniya. Deystvie, viracennoe stradatelnım zalogom, napravleno na grammatičeskiy subyekt, kotorıy sam pri etom nikakogo deystviya ne soverşayet. Logičeskiy subyekt deystviya v etom sluçae mocet bit viracen s pomoşyu grammatičeskogo

dopolneniya, no mocet i otsutstvovat. Takim obrazom, stradatelniy zalog na perviy plan vidvigaet samo deystvie i aktualiziruet obyekt deystviya, vospolnyaya funktsiyu podlecaşqego. Subyekt je deystviya pogloşatsya glagolnoy formoy, zaslonyaetsya eyu, hotya ego prisutstvie v transformirovannom vide vpolne dopustimo ili predpolagaetsya.» (*Grammatika 1987:246*).

Körünüp turganday, cogorudagi passivge berilgen anıktamalar başka mamile formalarına karaganda bir top tataal. Mından tıškari «grammatikalık subyekt», «grammatikalık obyekt», «logikalık subyekt», «logikalık obyekt», «realduu subyekt», «grammatikalık ee», «grammatikalık toluktooç» degen semantikalık cana sintaksistik termindin çataştırılıp koldonuluşu maseleni ogo beter tataaldaştrat. Çındıgında sintaksistik dengeel menen semantikalık dengeeldi cana alarga tieşelüü termindin çataştırılışı calgız ele bul okumuştuga emes, türkologiya cana calpı ele til ilimi boyunca cazılğan köptögön emgekterge tieşelüü. Munun sebebin etiştin mamile kategoriyasının tabiyatınan izdöö kerek, antkeni: «Zalog predstavlyaet soboy edinstvennyuyu v svoem rode kategoriyu, harakterizuemuyu priznakami treh urovney – leksiçeskogo, morfologiçeskogo i sintaksiçeskogo» (*Silnitskiy 1974:54; Nasilov 2000*). Bizdin oyubuzça, S.Kudaybergenov mamile kategoriyası cogorudagi dengeelderdi kamtıy turganın anqdaganı menen al dengeelderdi açık körsötö alğan emes cana cogorudagıday ar türdüü dengeelderde taandık termindin aralaştırıuu menen çektelgen.

Bizdin oyubuzça, türk tilderindegi etiştin mamile kategoriyasın, anın içinde özgöçö passivdi izildöödö, anın tabiyatın anıktoodo A.A.Holodoviçtin mamilege bergen universalduu anıktamasın eske aluu zarıl. Al mamilege mınday dep anıktama bergen: «Zalog est regulyarnee oboznaçenie v glagole sootvetstviya meçdu edinitsami sintaksiçeskogo urovnya i edinitsami semantiçeskogo urovnya. Koroçe, zalog eto grammatiçeski markirovannaya v glagole diateza» (*Holodoviç 1979:284*). Bul anıktamaga ılayık, passivdin casalışında (negizgi mamilenin formasınan) semantikalık dengeeldegi birdikter ce etiş bildirgen kırdaaldın katışuuçuları ar bir etiş için turuktuu bolot cana özgörböyt da, alar (subyekt, obyekt, adresat) menen sintaksis dengeelindegi birdikterdin (süylöm müçölörünün) katışı özgöröt. Türk tilderinde buga negizgi mamile (aktiv) / tuyuk mamile (passiv) oppozitsiyası gana tuura kelet. Kiyinçereek diatezalar menen mamilelerdin universaldık kontseptsiyası degen at menen belgilüü bolgon kontseptsiyanın teoriyalık coboloru ayırım türk tilderinin materialdarında da tekşerilip taktalğan (*Ishakova 1974:273-288; Letyagina, Nasilov 1974:13-24*). Bul masele uşul kontseptsiyanı iştep çıgıp, andan arı örkündötköndördün biri, belgilüü okumuştuu V.S.Hrakovskiydin «Tyurkskiy zalog s pozitsiy universalnoy kontseptsii diatez i zalogov» attuu makalasında kenqiri karalğan (*Hrakovskiy 1989*).

Jogorudagi kontseptsiyaga ılayık, negizgi mamilede semantikalık dengeel menen sintaksistik dengeeldin birdikteri biri birine dal kelet, başkaça aytkanda, kıymıl-araketti atkargan subyekt eenin mildetin atkargan söz menen, kıymıl-araketke duuşar bolgon obyekt tike toluktooçtun mildetin atkargan söz menen berilet. Misalı: Asan kat(tı) cazdı. Munu tömönküdüy shema menen berüügö bolot:

1-shema

Semantikalık dengeel	Subyekt	Obyekt
	↓	↓
Sintaksistik dengeel	Ee	Tike toluktooç

Passivde bolso bul eki dengeeldin birdikterinin ortosundagi katış özgörüp, obyektlik maanidegi söz eeç, al emi subyektilik maanidegi söz kıyır toluktooç bolup kalat. Misalı: Kat Asan tarabınan cazıldı. Mında eki dengeeldegi birdikterdin katışı tömönküdüy bolot:

2-shema

Semantikalık dengeel	Subyekt	Obyekt
Sintaksistik dengeel	Ес	Кыыр толуктооç

Aktivde (negizgi mamilede) eenin mildetin atkargan söz passivde (tuyuk mamilede) kömüsködö kalışı da mümkün, başkaça aytkanda, cogorudagı süylöm *Kat cazıldı* türündö koldonuluşu da ıktımal. Bul süylömdün toluk türü kıymıl-araketti atkargan subyektini belgilöö kerek bolgon uçurda koldonulat cana kırgız tilinde mınday süylömdör ilimiy stilden köbüröök baykalat. İzildööçülör türk tilderinin deerlik bardıgına münözdüü bolgon tuyuk mamile (passiv) maanisindegi «kıyr toluktooç+tarabınan» komponenttüü süylömdördün türk tilderinde başka tilderdin taasiri menen kıyınçereek payda bolgonun belgilep cürüşöt. «Tarap» degen sözdün özü da arap tilinen özdöştürülgönü uşul oydu bekemdeyt.

Negizgi mamile menen tuyuk mamileni sıpatoo üçün semantikalık cana sintaksistik dengeelderdi eske aluu cetiştüü bolso, koş mamile (retsiprok) menen özdük mamileni (refleksiv) sıpatoodo bul cetişsiz bolgon. Bul tuuraluu V.S.Hrakovskiy mınday dep cazat: «Dlya bolee adekvatnogo opisaniya sintaksičeskih upotrebleniy glagolnih leksem v AK (aktivnoy konstruktsii – T.A.), PK (passivnoy konstruktsii – T.A.) i v osobennosti v RK (refleksivnoy konstruktsii – T.A.) i v RtsK (retsiproknoy konstruktsii – T.A.) diatezu neobhodimo traktovat kak sootvetstvie edinits ne dvuh urovney: semantičeskogo i sintaksičeskogo, a treh: 1) referentnogo, ili urovnya učasnikov abstraktnih situatsiy (drugie termini: partitsipanti, ispolniteli), 2) semantičeskogo, ili urovnya roley, i 3) sintaksičeskogo, ili urovnya aktantov. ... Esli pri opisaniı sootnoşeniya AK i PK referentnim urovnem mocno bilo prenebreç, çto na praktike i delalos, to pri opisaniı sootnoşeniya AK, RK i RtsK bez obraşçeniya k etomu urovnyu nelzya dat adekvatnogo opisaniya refleksivnogo i retsiproknogo preobrazovaniya» (Hrakovskiy 1981:10).

Etiştin mamile kategoriyası morfologiyalık kategoriya bolup esepelgeni menen al süylömdün sintaksisi menen tıgız baylanıştuu cana anı süylömdün sintaksisi arkıluu gana açıp berüügö mümkün. Mamile kategoriyasın tüşündürüüdö illyustratsiyalık material katarı süylömdördün berilişi bekerinen emes. Munu V.S.Hrakovskiy tuura belgilegen: «İnformatsiya, obyazatelno sodercaşayasya v predlojenii, ravna informatsii, sodercaşeyasya v leksikografičeskom tolkovanii glagola, kotoriy yavlyayetsya verşinoy etogo predloceniya» (Hrakovskiy 1974:8).

S.Kudaybergenovdun pikiri boyunca, kırgız tilindegi passiv tömönküdüy maanilerdi bildiret:

1. Nağız tuyuk maani. Mında süylömdün eesi –ıl müçölüü etiş bildirgen kıymıl-araketti öz başınan ötkörüp, aga duuşar bolot. Egerde iştin realduu atkaruuçusu canduu zattardan (adam) bolso, grammatikalık toluktooç «tarabınan» degen candooç menen aykaşuuga cöndömdüü bolot. Birok bul candooç süylöm tizmeginde iştin realduu iştööçüsü katışkan uçurda gana koldonulat: Mildettenme kolhozçular tarabınan atkarıldı. Avtordun oyu boyunca, mınday konstruktsiya ayırım kişilerdin kebinde, gazetlik stilde kezikpese, keniri koldonulbayt.

Bul ceke ele kırgız tiline emes, calpı türk tilderine münözdüü nerse. Alsak, A.Yuldaşev bul boyunca mınday oydu aytkan: «No eti stradatelnie konstruktsii, zarodivşiesya na poçve tyurkskih yazıkov, oçevıdno, pod vliyaniem iranskih yazıkov, predstavlyayutsya do sih por neskolko iskusstvennimi, a inogda i nadumannimi i, veroyatno, po etoy priçine şirokogo rasprostraneniya v obşçenarodnom yazıke ne polučili, zakrepivşis bolee ili menee proçno glavnim obrazom za knicnim stilem pismennogo yazıka, sohranyaya svoyu kalkirovannuyu prirodu, osobenno v perevodah s russkogo yazıka. Vo vsyakom sluçae, oni predstavlyayut yavno pozdnyuyu i naimenee upotrebitelnyuyu

raznovidnost stradatelnogo zaloga, no v to je vremya – naibolee grammatikalizovannuyu, t.e. ne zatragivayuşquyu leksişeskogo znaçeniya glagola» (*Grammatika 1988:308*).

Bul pikirge tipologdor da koşuluşat: «Upotreblenie trehçlennih passivnih konstruktsiy ograniçeno stilistiçeski. Oni vstreçayutsya isklyuçitelno v pismennoy reçi i po preimuşqestvu v nauçno-tehniçeskoj literature. Suşqestvenno takce otmetit, çto v otlçiçe ot dvouçlennih konstruktsiy trehçlennie passivnie konstruktsii predstavleni tolko v nekotorih yazıkah.» (*Hrakovskiy 1974:28*). V.S.Hrakovskiy andan arı klassikalık cana azırkı Evropa tilderi boyunca çürgüzülgön izildöölör üç müçölüü passivdik konstruktsiyalar eki müçölüü passivdik konstruktsiyalardan kiyin payda bolgonun körsötörün belgilöö menen tömönküdüy genetikalik derivatsiyanın bolgonun belgileyt: aktivdik negiz konstruktsiya → eki müçölüü passivdik konstruktsiya → üç müçölüü passivdik konstruktsiya. Al uşul faktıga tayanuu menen eki müçölüü passivdik konstruktsiyalardı üç müçölüü passivdik konstruktsiyalardı kısırgan variantı katarı karoo bolboyt dep cıyıntık çıgargan.

S.Kudaybergenov grammatikalık kıyır toluktooč adamdan başka zattardan bolso, anda aga «menen» degen candooçtun koşulup aytların belgileyt: Kostyum aviabenzin menen tazalandı. (*Grammatika 1980:357*)

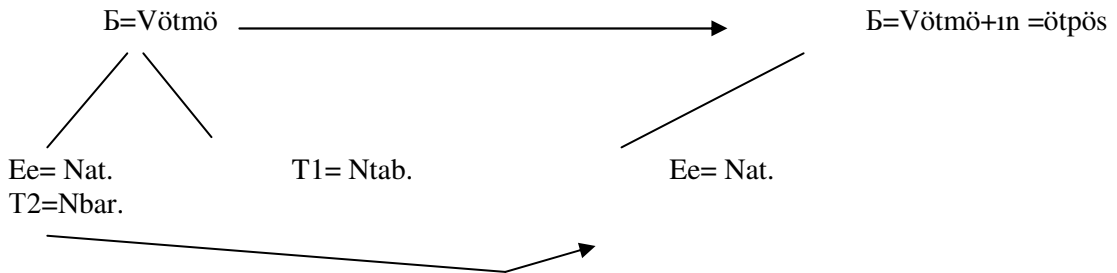
2. Jaksız maani. Avtordun oyu boyunca, mında passiv kıymıl-arakettin realduu iştüöçüsünün belgisizdigin, caksızdığın bildirüü için koldonulat. Munun münözdüü belgisi bolup süylömdö eenin atalbastığı, süylömdün kırdalınan bilinbestigi esepolet. Bul maanide passiv ötpös cana ötmö etişterden casalat: Köp colu talkuulanıp çıgarıldı. Öçüp ketip tamılıp, ölüp ketip tirilip.

3. Ortosaar maani. Mınday uçurda kıymıl-araket özüñön özü, ce bolboso subyekt arkılıu iştelip, başka taralbay, oşol iştüöçünün aylanasında toptolgondoy bolgon kandaydır bir ortosaar maanini bildiret. Mınday maanidegi konstruktsiyalarda «tarabınan», «menen» degen candooçtor koldonulbayt: Kün tutuldu. Kabagı açıldı, carpı cazıldı. Avtordun oyu boyunca, kırgız tilinde passivdin nagız tuyuk cana ortosaar maanileri basımduuluk kılat, al emi caksız maani ançalık önökkön emes.

Passiv menen reflektivdin ayrim uçurlarda forma cagınan dal kelgendigi canılış pikirlerge öbölgö tüzgön. Alsak, S.Kudaybergenov mınday dep cazat: «Tuyuk mamiledegi etiş subyekt özüñün kıymıl-araketine özü duuşar bolgonun da bildiret. Özdük mamile sıyaktuu, grammatikalık subyekt özüñün kıymıl-araketine özü logikalık obyekt bolup da kalat. Mınday uçurda tuyuk mamile da subyekt-obyektlik mamileni bildirip, bul eköö grammatikalık bir cakka tuura kelet: Çurkap baratıp, Kerimbek cipke çalındı.» (*Grammatika 1980:358*). Bul pikir avtordun başka emgekterinde da bar (*Kudaybergenov 1959:57; Grammatika 1987:248*).

Bizdin oyubuzça, cogoruda misal katarı keltirilgen konstruktsiyada eç kanday passivdik maani cok cana al maanisi boyunca reflektivdik konstruktsiyaga okşoş. Bul tuundu konstruktsiyanı tömönküdüy derivatsiyalik katışta karap körölü: çal > çal-ın: Kerimbek Bolottu çaldı > Kerimbek cipke çalındı.

Negiz konstruktsiyanın passivdik konstruktsiyaga aylanışın tömönküdüy shema menen körsötüügö bolot:

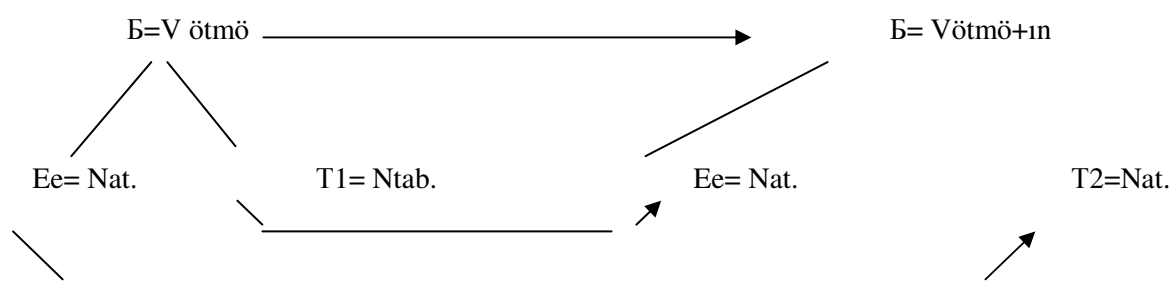

Passivdik konstruksiyadagı semantikalık, referenttik cana sintaksistik birdikterdin katışı tömönküdüy bolot:

Semantikalık dengeel	Subyekt	Obyekt 1	Obyekt 2
Referenttik dengeel	A		B
Sintaksistik dengeel	Ee		T2

Körünüp turganday, cogorudagı shema cana passivdik tuundu konstruksiyadagı semantikalık, referenttik cana sintaksistik birdikterdin katışı refleksivdik tuundu konstruksiyanıñın eç bir ayırmalanbayt cana V.S.Hrakovskiydin refleksivdik konstruksiyaga bergen anıktamasına toluğu menen coop beret: «Kak nam uce izvestno, pri perehode ot AK (aktivnaya konstruksiya – T.A.) k RK (refleksivnaya konstruksiya – T.A.) naruşaetsya odno-odnoznaçnoe sootvetstvie meçdu edinitsemi urovnya referentov i urovnya roley glagolnoy leksemi. Esli v lyuboy AK kajdıy referent vıpolnyaet odnu opredelennuyu rol, to v lyuboy RK çislo referentov menşe çisla roley; ibo odin iz referentov vıpolnyaet kak minimum dve roli. Takova sodercatel'naya storona obyazatel'nogo refleksivnogo preobrazovaniya, v silu kotorogo pri vıpolnenii odnim referentom dvuh roley glagolnoy leksemi upotreblenie RK v tekste obyazatel'no.» (Hrakovskiy 1981:20-21).

Birok munu menen –ın müçölüü etişterdin ayırım uçurlarda passiv (tuyuk mamile) maanisinde koldonuların taptakır cökko çıgaruuga bolboyt. Misalı, tügöldö > tügöldö-n. Bul etişterden tüzülgön «Asan koydu tügöldödü > Koy Asan tarabınan tügöldöndü» degen negiz cana tuundu konstruksiyalardıñ sintaksistik strukturası cana alardıñ negizdik-tuunduluk katışı tömönküdüy bolot:

Shemadan körünüp turganday, negiz konstruksiyanın eesi tuundu konstruksiyada kıyır toluktooçko, al emi tike toluktooçu eege aylanat. Semantikalık, referenttik cana sintaksistik birdikterdin katışı tömönküdüy bolot cana al refleksivdik konstruksiyalardıñın ayırmalanat:

a) negiz konstruksiyada

Semantikalık dengeel	Subyekt ↑	Obyekt ↑
Referenttik dengeel	A ↓	B ↓
Sintaksistik dengeel	Ee	T1

b) tuundu konstruksiyada

Semantikalık dengeel	Subyekt ↑	Obyekt ↑
Referenttik dengeel	A ↓	B ↓
Sintaksistik dengeel	Ee	T1

Refleksivdik konstruksiyalardagıdan ayrımalanıp, mında etiştin valenttüülügü özgörböyt.

Tuyuk mamile, başka mamile formalarından ayrımalanıp, negiz etiştin leksikalık maanisin özgörtpöyt. Birok buga karabastan anı taza grammatikalık kategoriya katarı karoogo bolboyt. Ayırım uçurlarda bir ele forma tuyuk mamile katarı da, tuundu söz katarı da koldonula berişi mümkün. Misalı:

asıl – «1. povesitsya; bit poveşennım; 2. pristavat, napadat»;

beril – «1. davatsya, vıdavatsya; 2. sdavatsya, poddavatsya; 3. bit predannım komu-çemu-l.»;

bural – «1. vitsya; izvivatsya; zavinçivatsya, zakruçivatsya; 2. oslabevat; 3. cemanitsya; cemanno i izyaşqno dvigatsya»;

çoyul – «1. rastyanutsya, vıtyanutsya; 2. vacniçat».

Mınday etişterdin katarına tömönkülördü kirgizüügö bolot:

asıl	buul
baalan	bıçıl
beril	cabıl
bögül	caykal
bugul	cançıl
bural	cetil
burul	ceşil

çoşul	salaalan
imeril	sozul
kayrıl	soyul
kemitil	talaalan
keril	tanıl
kesil	toktol
kömül	tuuralan
köntörül	üzül
kötörül	çaynal
küyşöl	çaypal
kıpçıl	çimiril
onqdol	çoyul
orol	
öydölön	

Bul sözdüktöğü calpı sanı 634 bolgon –ıl formasındağı etişterdin bolcol menen 6%in tüzöt. Başka mamile formalarına salıştırmaluu bul bir top az.

S.Kudaybergenovdun emgekterinde ayırım leksikalaşkan formalardın passivge misal katarı berilgen uçurları kezdeşet. Misalı: Öçüp ketip tamılıp, ölüp ketip tirilip. Jetim cürüp cetilet. Jaşında cigit oktolut, çaşaganda toktolut. (*Grammatika 1980:358*). Joğorudagı aldı sızılğan passiv formasındağı etişterdin leksikalaşkandığın negiz cana tuundu etişterdin sözdüktö berilişi menen dalildöögö bolot, al tursun ayırımdarının negizi tildin azırkı abalı öz aldınça koldonulbayt. Misalı: tir- ?

Mından tışkarı avtor passivdik maaninin başka formalar menen da berile turgandığın belgileyt: «Kırğız tilinde tuyuktuk maani kee bir etişter üçün –dik müçösünün calğanışı arkıluu da berilet: sürdük, saktuk c.b. At sürdügüp barıp uzununan tüştü. Körüngön kişige ele saktuga beresinq.» (*Grammatika 1980:360*). Bul sözdördün negiz cana tuundu formaların sözdüktön karap körgöndö, alardın ortosunda passivdik katıştın cok ekendigi baykalat: sür – «1. teret; strogat, skoblit; 2. dvigat vpered»; sür-dük – «spotknutsya (voloça nogu)»; sok – «1. udaryat, bit; bitsya; 2. kovat; 3. klast (glinobitnuyu stenu); 4. vyazat, plesti, tkat; 5. (o vetre) dut; 6. peren. urvat»; saktuk – «1. zadirat, bit zadiroy, zabiyaqoy; 2. natalkivatsya, stalkivatsya» (*Yudahin 1985*).

Ayırım uçurlarda etiştik negizge (unguga) –ıl müçösü calğan menen anda passivdik maani berilbeyt. Mınday etişterdi kvazipassiv katarı baaloogo bolot. Alsak, K.K.Yudahindin «Kırğızça-oruşça sözdügündö» tömönküdüy faktılar bar:

- caynal – to ce, çto cayna;
- çoşul – to ce, çto çoşu;
- cönöl – to ce, çto cönö;
- köönörül – to ce, çto köönör;
- köşül – to ce, çto köşü;
- küügümdöl = to ce, çto küügümdön;
- kıyındal = to ce, çto kıyında;

toktol = to ce, çto tokto;
şaybırlan = şaybırla to ce, çto;
şakmarlan = to ce, çto şakmarla;
inal = to ce, çto inan c.b.

Adabiyattar

- 📖 **Kırgız adabiyatının grammatikası**, Frunze 1980.
- 📖 **Grammatika kirgizskogo literaturnogo yazıka**, Frunze 1987.
- 📖 **Sravnitelno-istoričeskaya grammatika tyurkskih yazıkov, Morfologiya**, Moskva 1988.
- 📖 **Azırkı kırgız adabiyatı tili**, Bişkek 2009.
- 📖 İSHAKOVA “Diatezi i zalogi v tatarskom yazıke”, **Tipologiya passivnih konstruksiy**, L. 1974, s.273-288.
- 📖 KUDAYBERGENOV S. **Kırgız tilindeki mamile kategoriyası**, Frunze 1959.
- 📖 **Lingvističeskiy entsiklopedičeskiy slovar**, M. 1990.
- 📖 NASİLOV D.M. “K sootnoşeniyu «leksičeskoe znaçenie glagola – zalog»: problemı tyurkskogo zaloga” // **Yazık. Glagol. Predlocenie / K 70-letiyu G.G.Silnitskogo**, Smolensk 2000. – s. 127-140.
- 📖 SİLNİTSKİY G.G. “Glagolnaya valentnost i zalog” // **Tipologiya passivnih konstruksiy: Diatezi i zalogi**, L. 1974.
- 📖 HOLODOVİÇ A.A. **Problemı grammatičeskoy teorii**, L. 1979.
- 📖 HRAKOVSKİY V.S. “Passivnie konstruksii”, **Tipologiya passivnih konstruksiy**, L. 1974, s. 5-45.
- 📖 HRAKOVSKİY V.S. “Diateza i referentnost”, **Zalogovie konstruksii v raznostruktırnih yazıkah**, L. 1981, s.5-38.
- 📖 HRAKOVSKİY V.S. “Tyurkskiy zalog s pozitsiy universalnoy kontseptsii diatez i zalogov”, **Sovetskaya tyurkologiya**, 1989, №5, s.22-25.
- 📖 ŞERBAK A.M. **Oçerki po sravnitelnoy morfologii tyurkskih yazıkov. (Glagol)**, Leningrad 1981.
- 📖 YUDAHİN K.K., **Kırgızça-oruşça sözdük**, Frunze 1985.